

Refah Partisi'nin Yükselişine Çeşitlilik Perspektifinden Bakmak

*«the importance, to man and society....of giving
full freedom to human nature to expand itself
innumerable and conflict directions.»*

J.S.Mill, Autobiography

MELİH YÜRÜŞEN*

Türkiye'de Çeşitlilik Korkusu

Bir ülkenin çeşitlilik kompozisyonu, onu ancak kendi koşullarında anlaşılabilir; kültürel, tarihi ve sosyolojik dinamiklere bağlı olarak sürekli değişen, yenilenen ve çeşitlenen sorunlarla karşı karşıya bırakır. Bu sorunların kendilerini gösterme biçimleri, nitelikleri ve onları çözme doğrultusundaki ilk girişimlerin ardındaki fikri zemin, endişeler ve tecrübeler ise, o ülkenin kendi çeşitliliğini nasıl algıladığını, onunla ne şekilde ilişki kurduğunu belirlemesi bakımından hayati bir önem taşır. Çünkü bu girişimlerin, sorunların çözümündeki etkileri (başarıları yahut başarısızlıkları) o toplumdaki kolektif bilince veya hafızaya kazınan, dolayısıyla da çeşitliliğin avantaj veya dezavantaj olarak tasavvur ve telakki edilmesini hazırlayan temel duyguyu biçimlendirir.

Bu, ortak çeşitlilik tecrübesinin, bir toplumda çeşitlilik konusundaki kolektif kanaatleri ve kabulleri belirleyen başlıca faktör olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle, ortalama bir Amerikan yurttaşı, çeşitliliği, ABD'nin kuruluşundan günümüze kadar üstesinden gelmesi gereken çok ciddi problemler yaratmasına rağmen, ulaştıkları gelişme seviyesinin zeminini meydana getiren bir öz-

güven unsuru şeklinde değerlendirme eğilimi taşımaktadır. Buna karşılık, ortalama bir Türk vatandaşı, şu sıralar sıkça yapıldığı gibi, içine doğduğu toplumun çok sayıda değişik unsurdan oluştuğu ve bunun aslında büyük bir renklilik ve zenginlik kaynağı olduğu vurgulansa bile, çeşitliliği bir özgüven kaynağı saymakla epey zorlanmaktadır. Kısaca, Amerikalılar için genellikle pozitif çağrışımlar yaratan bir kavram-olgu, Türkler için özellikle üstünde duruldukça tedirginliğe, kimi örneklerinde obskürantalist komplo teorilerine ve serinkanlı düşünmeyi engelleyen vehimlere sebep olmaktadır.

Bunun son somut göstergesi, **Türk(ie) çeşitliliğinin doğal ve eşit derecede saygıyı hak eden bir tezahürü olarak Refah Partisi'nin** yükselişine ve hükümete girmesini önlemeye yönelik teşebbüslere dair argümanlardır. Bu argümanlarda, Türkiye çeşitliliğinin belli bir unsurdan duyulan büyük bir çeşitlilik korkusu hakimdir ve bu korku, demokrasiyi koruma ve kollama gibi, belli bir çerçevede inandırıcılık taşıyan rasyonel gerekçelerle kamufle edilmektedir. Elbette, objektif bir değerlendirmenin uzağına düşmemek için, Türk çeşitliliğinin bütün unsurlarına egemen olan çeşitlilik korkusunun -aşırı örneklerinde düşmanlığının yahut nefretinin- Refah Partisi'ni yöneten, yönlendiren ve ona açık veya örtülü

* Melih YÜRÜŞEN, yazar - felsefeci

entellektüel destek veren kimseler, gruplar vb. için de sözkonusu olduğu belirtilmelidir.

Şüphesiz, çeşitlilik korkusu sadece Türkiye'de yaşayan insanlara özgü bir duygu değildir. İnsanlar, çeşitliliği, farklı ama ilişkili sebeplerle pek de arzulanır bir şey olarak değerlendirmeyebilirler. En azından, bir arada bulunmaları sorun yaratmayacak unsurların meydana getirdiği toplumsal bir çeşitlilik kompozisyonunu daha tercihe şayan bulabilirler. Bu, sağduyuya da uygun düşen bir istek gibi görünmektedir. Bununla birlikte, çeşitlilikte sağduyuyu aşan ve uyumlu çeşitlilik kompozisyonlarını tamamen ütöpik kılan bir boyut vardır. Toplum mühendisliğini, dolayısıyla toplumsal projeciliği her zaman başarısızlığa ve bedeli çok ağır ödenen hayalkırıklığına mahkum eden şey, çeşitliliğin işte bu boyutuyla ilgilidir. Bu, aynı zamanda, Türkiye'de tanık olunduğu türden çeşitlilik korkusunun da kaynağını oluşturmaktadır. Yarattığı sorunların ciddiyeti düşünüldüğünde, sözkonusu korkunun serinkanlı ve objektif bir şekilde ele alınması bir gereklilik olarak belirmektedir. Bu ise, çeşitliliğe bir kavram -olgu olarak daha yakından bakılmasını gerektirmektedir. Modern siyaset düşüncesinde ve pratiğinde etkili olan iki karşıt yaklaşımın çok genel çizgileriyle de olsa değerlendirilmesi, sanıyorum, Refah Partisi bağlamında bir kez daha kendini ele veren korkunun kaynağını -çeşitliliği- anlamak bakımından faydalı olacaktır.

Çeşitlilik Karşısında İki Temel Yaklaşım

Çeşitlilik konusundaki birinci yaklaşım, J. S. Mill'in özgürlük ve bireysellik savunusunda çeşitlilikle insan(lığ)ın ilerlemesini kopmaz bir şekilde ilişkilendiren yaklaşımıdır. Mill, modern liberalizmin özellikle etik boyutunun şekillenmesinde son derece etkili olmuş bu yaklaşımında, bireysel özgürlüğün gerçekten kullanılabilmesi ve bireyin kendini gerçekleştirebilmesi (self-realisation) için, bir toplumun değerler, inançlar, hayat tarzları vb.

açısından büyük bir çeşitlilik sergilemesi gerektiğini savunur. Bu, kişinin karşı karşıya kaldığı problemlerde değişik çözüm yolları arasında tercihler yapabilmesi ve yeni alternatifler getirilebilmesi için gereklidir. Eğer kişinin problemlerinin çözümü için aralarında engellenmeksizin tercihte bulunabileceği ve hiçbiri mevcut durumda işine yaramıyorsa, kendisinden hareket ederek yeni bir alternatif geliştirmesini sağlayabilecek bir alternatifler dizisi yoksa, ne özgürlükten söz etmenin bir anlamı vardır; ne de ilerleme mümkündür.

Bu çerçevede özgürlük, bireyin kendinde varolan potansiyeli ortaya koymasının engellenmemesidir. Bireysellik, ortaya konan potansiyelin sonucudur. Çeşitlilik ise, içeriği bireyselliklerin toplamından ibaret olan ve bireysellik tezahürleri çoğaldığı ölçüde, hem özgürlüğün var olduğunu gösteren, hem de onu garanti altına alan bir durumdur. Bu üç kavramın iç içe geçmiş ve birbirlerini besleyen ilişkileri ise, ilerlemeye ve medeniyete hizmet eder; nihai analizde, medeniyet, bu ilişkinin bir ürünüdür. Dolayısıyla «medenî» olarak nitelendirmeye layık olan toplumlar, bu ilişkinin kendini çok rahat ortaya koyduğu toplumlardır. Arka planında onu anlamlandırılan temel ilke olarak birey özerkliğinin bulunduğu bu kavram örgüsü, doğal olarak, üniformizasyonu ve kolektiveyi temsil eden herşeye şüpheyile bakmanın ve giderek onlara kökten karşı çıkmanın zeminini hazırlar. Nitekim Mill, bireyselliğin silindiği, dolayısıyla çeşitliliğin yok edildiği kasvetli ve üniform bir dünyayı hazırlayacak başlıca etkenlerin, demokrasilerde çoğunluğun sınırsız tahakkümü ve toplumsal düzlemde alışılmış olanın dışına çıkanı acımasızca cezalandıran gelenekler olduğunu düşünür. Bunları «çoğunluğun ve/veya geleneklerin zorbalığı» (despotism of majority ve tyranny of customs) kavramlarıyla mahkum eder.

Mill'in karşıtları tarafından sıradışılık tutkusu olarak da nitelenen bu çeşitlilik savunusuna, James Fitzjames Stephen «Liberty, Equality, Fraternity» adlı eserinde son derece keskin argümanlarla itiraz eder.

Stephen'in, Berlin'in deyimiyle neredeyse

öldürücü şiddeteki itirazları temel olarak iki nokta üstünde odaklanır. Bunlardan ilki, Mill'in çeşitlilikle ilerleme arasında kurduğu ilişkinin, en azından bazı örneklerin empirik olarak gösterdiği gibi, mutlak olmadığı şeklindedir. Stephen, hakikat sevgisi, doğruluk, yaratıcı bireycilik gibi pozitif değerlerin; değerler, inançlar ve dolayısıyla hayat tarzları bakımından pek çeşitlilik göstermeyen, çok sıkı manevi, moral ve dini disipline sahip yahut askeri bir sıklıdüzen altında yaşayan toplumlarda da, böyle olmayan toplumlar kadar gelişebileceğini belirtir. Bu görüşünü desteklemek için ise, sonraları Max Weber'in **Protestan Ahlaki ve Kapitalizmin Ruhunu** adlı eserinde farklı bir bağlamda yapacağı gibi, İskoç ve New Englandlı püriten Kalvinistleri ve Protestanları örnek olarak gösterir. Gerçekten de, Protestanlığın dini ve ahlaki değerlerine en pür biçimiyle bağlı olan ve bu çerçevede, aşırılıklardan uzak durmayı, hazlardan ve israftan kaçınmayı, çalışmanın faziletini esas alan bir hayat tarzını tesis eden Protestan cemaatler; gerek Amerika Birleşik Devletleri'nin her alanda gösterdiği büyük ilerlemelerde, gerekse, kıta Avrupasında -örneğin Hollanda ve Almanya gibi ülkelerde- ortaya çıkan müthiş sınai ve ticari gelişmelerde belirleyici bir rol oynamışlardır.

Bununla birlikte, J. F. Stephen'in Mill'e yönelik asıl ve ilkinden bağımsız düşünülme-yecek itirazı, Mill'in ilerlemenin hem zemini, hem de en açık ifadesi saydığı çeşitlilik kavramını aşırı ölçüde yüceltmesidir. Stephen'e göre, yarısı ayıklardan, diğer yarısı ayyaşlardan müteşekkil bir toplum, sadece ayıklardan oluşan bir toplumdan daha çeşitlidir diye, daha iyi bir toplum sayılamaz. Böylece Stephen'in düşüncesinin özü, Türkiye'ye de farklı biçimde teşmil edebileceğimiz gibi, en yüzeyel formlarında vülger bir çeşitlilik heyecanına dönüşen çeşitliliğin bizatihi yapısı bakımından iyi olduğu şeklindeki argümanlara şüpheli bir bakışı ve giderek köklü bir reddiyeyi ifade etmektedir. Bu, aynı zamanda, kolektiviteleri bir değer kaynağı yahut başlı başına bir değer olarak telakki eden

perspektiflerin açık ya da örtülü biçimde paylaştıkları bir öncülü açığa vurur : Çeşitlilik içeriği, yani onu oluşturan öğeler bilinmedikçe veya belirlenmedikçe öyle çok arzulanıp teşvik edilmesi gereken bir şey değildir.

Çeşitlilik konusunda gerek Mill'in, gerekse Stephen'in yaklaşımları, bu yazı çerçevesinde ancak sınırlı biçimde temas edilebilecek zaaf lar barındırmaktadır. Ancak bu sınırlı temas bile, Mill'le Stephen'in felsefi düşünce düzleminde düştükleri yanlış anlamaların, pratik hayatın içinde şekillenen çeşitlilik kavrayışlarında da nasıl kendini gösterdiğini kavramak bakımından faydalı olacaktır.

Herşeyden önce, Mill'in özerkliğin bir tezahürü olarak bireysellik, çeşitlilik ve ilerleme arasında kurduğu bağlantı, modern liberal toplumların bugün ulaştıkları seviyeyle empirik bakımdan doğrulanmış gibi görünmektedir. Bununla birlikte, bireysel özerklikle ilerleme nosyonu arasında bir zorunluluk ilişkisinin kurulmuş olması, bu iki kavramı hiç de Mill'in yaptığı gibi ilişkilendiremeyen düşünce ve inanç örgülerini benimseyenlerin pozisyonlarını oldukça belirsizleştirmektedir. Böyle bir kavramsal örgü içinde, onların heyecanla karşılanan bir çeşitlilik unsuru olmaları pek mümkün görünmemektedir. Çünkü, çeşitliliğe başlı başına bir değer atfeden bu kavramsal örgüyü bu biçimiyle savunmak, onu, bireysel özerklikle ilerlemeyi ilişkilendirmeyen değer ve inanç örgüleri karşısında hiyerarşik olarak daha üstün bir pozisyona yerleştirmek anlamına gelmektedir. Bu da, onun bazı çeşitlilik türlerinin aslında arzulanır olmadığı fikrini örtülü olarak içerdiği anlamına gelmektedir. Böylece çeşitlilik konusunda en tutkulu yaklaşımların bile, bazı çeşitlilik türlerinin aslında var olmasalardı daha iyi olacağı şeklinde bir imayı barındırmalarının kaçınılmaz olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak bu yaklaşımın karşıtlarına göre avantajı, farklılıkların birarada barış içinde yaşamasının belirleyici koşulu olarak hoşgörüyü kendiliğinden temellendirebilmesidir.

Buna karşılık, Stephen'in Mill'e yönelttiği ilk itirazın da, dün püriten Kalvinist cemaatle-

rin, bugün Uzakdoğu'nun ve Güneydoğu Asya'nın Konfüçyüs etikinin etkileri altında şekillenmiş geleneksel kodları rehber alan toplulukların gösterdikleri ekonomik ve teknik gelişmelerle empirik açıdan doğrulandığı ortaya çıkmaktadır. Kısaca, hem çeşitliliğe önem veren ve bizzat farklı unsurlardan oluşan bazı toplumların, hem de böyle olmayan bazı toplumların başarılı gelişme performansları yakaladıkları gözlenmektedir. Ancak gelişmenin kriterleri ve parametreleri çeşitlendirildiğinde, birinci gruptakilerin ikincilere göre daha başarılı oldukları söylenebilir.

Bu konuda değinilmesi gereken ikinci nokta, hem Mill'in hem de Stephen'in düşüklere ortak yanlış anlama yahut yanılgıdır. Çeşitlilik, ne Mill'in düşündüğü gibi mutlaka ilerlemeye hizmet etmesi gereken bir tür "proje", ne de Stephen'in örneğindeki gibi içeriği dilendiği şekilde belirlenebilecek bir "kurgu"dur. Öznesi ve/veya bileşeni birey olduğu için, yönü ve içeriği asla tahmin edilemeyecek olan, dolayısıyla en iyimser beklentiler kadar, en uğursuz kehanetlerin kaynağı olabilecek bir olgudur. Çeşitliliğin bu tür bir olgu oluşu sebebiyledir ki, onun içeriği belirlenemez, yönlendirilemez. Bu içeriğin birbiriyle uyumlu mümkün olan en az unsurdan teşkil etmesi doğrultusundaki uygulamalar ise, devlet zoruyla devreye sokulsa bile, büyük ölçüde etkisiz kalmaya mahkumdur. Türkiye, Refah Partisi'nin yükselişinin gösterdiği gibi bunun açık ve anlamlı bir örneğidir.

Çeşitlilik Karşısı Bir Yapı Olarak Türk Siyasi Sistemi ve Refah Partisi

Türkiye'de çeşitliliğin bir korku unsuru olarak görülmesinin kökleri, İmparatorluğun çözülme dönemlerine kadar uzanan ve ilk somut adımı Tanzimat'ın ilanı olan yüzelli yıllık modernleşme sürecini şekillendiren tecrübelerde aranmalıdır. Milliyetçiliğin dalga dalga yükseldiği bir zaman kesitinde, her biri kendi ulus devletini inşa etmek için isyan eden veya isyan hazırlıkları içinde bulunan çok sayıda etnik unsurdan müteşekkil bir dev-

letin yönetici kadrolarının, çeşitlilik konusunda yaygın ve giderek derinleşen karamsar bir kanaate ulaşmış olmaları son derece tabiidir. Bu kanaatler, devletin varlığını sürdürmesi için uygulamaya konulan düzenlemelerin İmparatorluğun kaçınılmaz akibetine engel olmayacağına ortaya çıkmaya başlamasının yanı sıra, aslında ta Aristoteles'ten beri bilinen bir fikrin de sonucudur. Bir devletin - Aristoteles'in **Politika**'sında bu devlet haliyle site-dir- varlığını mümkün olduğu kadar uzun süre devam ettirebilmesi için onun nüfus dokusu bakımından homojen olması gerektiği düşünülür. Bu fikir, Türk modernleşmesinin doğrultusunu belirleyenlerin, çeşitliliğin bazı unsurlarını artık birarada tutmanın imkansızlığını daha kolay kabullenmelerini sağlarken, aynı zamanda dışarda bırakılması gerekenler dışarda bırakıldıktan sonra bile, belli bakımlardan hâlâ çeşitlilik gösterebilecek bir devlette meşru bir "birlik" gerekçesi bulmalarını icap ettiriyordu.

Şüphesiz, çeşitliliğin kaçınılmazlığı aranan «birlik» ilkesinin yahut gerekçesinin ne olabileceği konusunda da geçerliydi. Bu, imparatorluğun mevcut çeşitliliğinin birarada bulunabilecek unsurları hakkında, biri daha karamsar ve umutsuz, dolayısıyla çeşitlilik karşısında çok daha şüpheli; diğeri, ona inananlar açısından bağlayıcılığına güvenildiği için, birarada bulunabilecek unsurların yelpazesini önemli ölçüde genişleten, bu yüzden de çeşitlilik karşısında daha iyimser, daha esnek tavır alınmasının zeminini hazırlayan iki farklı birlik ilkesinin ortaya çıkması anlamına geliyordu. Tahmin edilebileceği gibi birinciler, birlik ilkesi olarak milliyetçiliği eksen alıyorlardı. Modelleri de kendilerine bir modernleşme projesi sunan Fransa'ydı. İkinciler ise, önceleri İmparatorluk sınırları içindeki bütün Müslümanları, yaşanan felaketlerin ardından ise, Misak- Milli sınırları içindeki Müslümanları kapsayan İslamcılığı esas alıyorlardı. Böylece birinciler, Türkiye Cumhuriyeti'nin tesisinde belirleyici rol oynayacak ulusçu ruhu, ikinciler ise, ona köklü bir şekilde muhalefet edecek, başarılı olsalardı belki de Türkiye'nin

kendi çeşitliliğiyle daha barışık, dolayısıyla Türkiye'yi daha az problemlili ve daha kendiliğinden bir modernleşme mecrasına sokabilecek kültürel İslami hassasiyeti temsil ediyorlardı. Ne var ki, iç ve dış konjoktürdeki gelişmeler uzun vadede ikincilerin başarılı olmasını imkansız kılacak türdendi.

Nitekim, özellikle belli tür çeşitlilik unsurlarını (dini, mezhepsel ve etnik) bir devletin istikrarı bakımından zaaf olarak gören birinci grup, İmparatorluğun nihai çözülüşünün kendilerini haklı çıkardığını ve birlik ilkelerinin doğru olduğunu düşündüler. Bu, onlara ikinciler karşısında bir güç sağladı.

Bu yüzden, Türk modernleşme sürecinin ikinci yarısına damganın, çeşitlilik tehlikesi karşısında daha duyarlı olan ve «gelişme»yi (terakki) «birlik»te (ittihat) arayan, daha doğrusu birliği gelişmenin dinamosu olarak telakki eden birinci grup tarafından vurulmuş olmasında şaşkırtıcı bir şey yoktur. Bu grup-modernleşmenin Cumhuriyetin ilanıyla birlikte girdiğimiz ve ilk yirmi beş yılı devrimin olağanüstü baskıları altında geçen evresinde, çeşitliliği en aza indirilmiş ve birarada bulunmaları uyumsuzluk yaratıp gelişmeyi engellemeyecek unsurlardan oluşan bir ulus-devlet yaratma projesini uygulamaya koymuştur. Ahmet Arslan'ın Tanzimatçı yenileştirici ruhun reformlarının daha cesur ve daha radikal bir devamı saydığı cumhuriyetçi devrimlerin bu nitelikleri, özellikle çeşitlilik karşısındaki kararlı tavır açısından bakıldığında çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Harf devriminden kılık kıyafet devrimine, ezanın Türkçe okunmasından hac yasağına kadar Arslan'ın «Cumhuriyetin resmi laikleşme programı» tabiri altında toplanabilecek bütün uygulamaların, aynı zamanda, tesis edilen «ulus devleti» tehdit ettiği varsayılan «çeşitlilik» unsurlarını etkisiz hale getirmek, marjinalize etmek ve -mümkünse- bütünüyle ortadan kaldırmak amacına matuf olduğu açıktır.

Bu amacın, üstünde hareket edilen çeşitlilik potansiyeli hesaba katıldığında, belli bir başarı kazandığı söylenilir. Üstelik, bu başarı-

nın toplumda mevcudiyetinin ilerlemenin ve uygarlığın göstergesi sayılan etkinlik alanlarının, değerlerin vb. devlet eliyle teşvik edilmesi ve desteklenmesi sonucunda, Türkiye'yi İslam ülkeleri arasında biricik kılan ve Türk modernleşmesini, içinde bulunduğumuz noktada, ucu açık bir çeşitlenme sürecine dönüştüren, yeni çeşitlilik odaklarının oluşmasına katkıda bulunduğu da inkâr edilemeyecek kadar açık bir olgudur. Bununla beraber bu, bugün Türkiye'deki çeşitlilik kompozisyonunun bazı unsurlarının merkezi oluşturan değerlerin temsilcileri ve birbirleriyle ilişkileri sonucunda ortaya çıkan tablo göz önüne alındığında, pahalıya patlamış, kısmi bir başarı olarak belirlemektedir. Sözkonusu kısmi başarının Türkiye'de yaşanan insanlara ödediği bedel, darbelerle kesintiye uğrayan, başta din ve vicdan hürriyetiyle, düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanılması olmak üzere, temel birey haklarının kullanımına ciddi sınırlamalar getiren bir vesayet demokrasisinin; vatandaşların kendi potansiyellerini ekonomiden sanata, felsefeden dine kadar çok daha yaratıcı, çok daha mutluluk verici bir şekilde kullanabilecekleri liberal demokrasinin önünü kesmesi olmuştur.

Refah Partisi'nin yükselişi karşısında saplantılı bir tedirginlik duyulması ve onun hükümete gelmesinin veya hükümet ortağı olmasının kitlesel bir korku ve tedirginlik kaynağı yapılması işte bu çerçevede değerlendirilmelidir. Şüphesiz, herhangi bir partinin veya partilerin başka bir partiyle koalisyona gitmesi, uzlaşmaz değerler sözkonusu ise, son derece tabii görülmelidir. Ancak Türkiye'de bu, neredeyse su götürmez bir biçimde, çeşitlenmenin unsurlarını ve yönünü belirleme hakkını kendinde gören odakların girişimleriyle engellenmeye çalışılmıştır. Bu, Türkiye'de yaşayan insanlar için, gerek iktisadi, gerekse kültürel alanlardaki başarısı, ancak bir damla bal için bir çuval keçi boynuzu çiğnemek deyimiyle açıklanabilecek bir rejimin niteliğine ilişkin vesayet demokrasisi- tespiti doğrulamaktır. Ancak, Türk Siyasi Yapısının çeşitlilik karşıtı niteliğini en şeffaf bir biçimde ortaya koyan şey, o yapıyı düzenleyen kurallar içeren Siyasi

Partiler Kanunu ve onun uyum içinde bulunmak durumunda olduğu Anayasadır.

Türkiye'de kurulu düzeni belirleyen değerler örgüsü bakımından olumsuz görülen veya tehlikeli bulunan fikirleri ve/veya inançları esas alan çeşitlilik unsurlarının, çok partili döneme geçildiğinden beri kendilerini nisbi olarak özgürce ifade edebildikleri zaman aralıkları bulunmakla birlikte, Türk Siyasi Yapısı genel olarak ideolojik bir tahakkümün kanunlara ve Anayasaya açık bir şekilde yansıyan vesayeti altındadır. Mustafa Erdoğan'ın «Anayasal Demokrasi» adlı eserinde, «sınırsız ve denetimsiz bir iktidar yapısı kuran», dolayısıyla bireylerin her türden meşru etkinlik kanallarını veya olanaklarını açık tutacak güvenceleri içermesini gerektiren «anayasacılık telosuyla» ilgisi olmayan «itibari» anayasaların bir örneği olarak zikrettiği 1982 Anayasası'nda bu vesayet çok açık biçimde görülmektedir. Anayasa ve ona uygun olarak 1983'te çıkarılan Siyasi Partiler Kanunu, ne tür bir değerler yahut inançlar örgüsü oluşumlarının rehberi veya varoluş sebebi sayılırsa sayılsın, bütün partileri belli bir ideolojik çerçeve içine hapsetmektedir. Bu, Türk(iye) çeşitliliğinin doğal ve eşit derecede saygıyı hak eden tezahürlerinden bazılarının kendilerini sürekli tehdit altında hissetmelerinin zeminini oluşturmaktadır. Sözgelimi, Siyasi Partiler Kanunu'nda, siyasi partilerin demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları oldukları vurgulandıktan sonra, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışacakları belirtilmektedir. Böyle bir hüküm, programında Atatürk ilke ve inkılaplarına herhangi bir yer vermeyen, ancak kendisini seküler bir fikir ve değer örgüsüne -liberalizm gibi-, yahut köklü bir inanç sistemine göre -İslamiyet gibi- tanımlayan partilerin sistem dışı partiler olarak nitelenmelerine haklılık kazandırmaktadır.

Refah Partisi'nin mensup olduğu çizgi ve Türk eşitliliğinin unsurlarını birarada tutmak için farklı ve birincisiyle çatışan bir referans noktası teklif eden bir geleneğe mensup olduğu düşünülürse, bu konudaki örneklerin kolayca çoğaltılabileceği açıktır. Nitekim, geçti-

ğimiz yasama dönemi sonlarında Refah Partisi'nin sunduğu Anayasa Değişikliği Uzlaşma teklifleri nedeniyle Anayasa'nın 24. Maddesi çerçevesinde gelişen tartışmalar bunun anlamlı bir örneğidir. Refah Partisi, sözkonusu değişiklik gerekçesini, haklı olarak, bu maddenin dini duyguların istismar edilmesinin yasak olduğu şeklindeki ibaresinin belirsizlik taşıdığı, din ve inanç özgürlüklerini kullananlar açısından asıl istismara müsait olanın bu olduğu hususuna dayandırmıştır.

Refah Partisi'nin Anayasa değişikliği teklifinde sunduğu ve büyük çoğunluğu dini hassasiyetle açıklanamayacak olan ve çeşitliliğin farklı tezahürlerinin kendilerini (özgürlüklerini) garanti altına alan düzeltme önerileri, Türk siyasi yapısının çeşitlilik karşıtı niteliğini çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Refah Partisi karşıtları, bireyin özgürlük alanını genişletecek bu tür tekliflerin bir çeşit göz boyama olduğunu ileri sürmektedirler. Onlara göre, RP yöneticilerinin asıl niyetleri, telaffuz ettikleri özgürlük vaatlerinden çok farklıdır. Refah Partisi, gücü eline geçirdiği zaman artık seküler değerler üstünde çiçeklenmeye başlamış ve gitgide kendini devletten bağımsızlaştıran hayat tarzlarını devam ettirenler için büyük bir tehdit oluşacaktır. O zaman, Türk çeşitliliğinin doğal ama niyetleri bakımından sürekli kontrol altında tutulması gereken bu unsurunun «serbest» (kontrolsüz anlamına geliyor genellikle) bir şekilde gelişmeye bırakılmasının ne kadar vahim bir hata olduğu görülecektir. Ancak iş işten geçmiş olacaktır. Türkiye, benzeri ancak Nazi Almanyası veya İran Devrimiyle karşılaştırılabilecek bir karanlığın içine gömülecektir. Bu iddiaların objektif bir temeli bulunup bulunmadığını anlamak için bir kez de Refah Partisine çeşitlilik perspektifinden bakmak gerekir.

Çeşitlilik Ve Refah Partisi: Teoride Belirsiz, Pratikte Bilinmiyor...

Refah Partisi'nin yükselişine paralel olarak ,onun tek başına iktidara geldiği bir Türkiye'nin nasıl bir Türkiye olacağı konusunda,

hemen yukarıda belirtildiği gibi, karanlık senaryolar üretilmektedir. Türk siyasi hayatının genel niteliklerinin, modernleşme sürecinin tam bir çeşitlenme süreciyle çakıştığı şu noktada tek bir partinin yasamaya ve yürütmeye tek başına hakim olma şansını bütünüyle ortadan kaldırdığı hesaba katılırsa, sözkonusu senaryoların, sırf, hiçbir şey bulamadığı merkez partilerini cezalandırmak için Refah Partisine oy vermeyi düşünenleri caydırma amacını taşıdığı söylenebilir. Kısaca gaye, herşeye rağmen ve ne kadar başarısız olurlarsa olsunlar yerleşik partilere oy verilmesini sağlamaktır. Bunun için, karanlık geleceğin habercisi gibi sunulan asla genellenemeyecek örnekler verilebilir: Sözelimi otobüste el ele tutuşmuş bir çifte saldıran tuhaf birinin eylemi "şeriat provası" şeklinde sunulabilir. Yine, bireyin en temel özgürlükleri arasında bulunan kılık kıyafet özgürlüğünü inançları çerçevesinde düzenleyen bürokrat yahut asker eşleri, gelecekte Türk kadınlarına biçilen üniformizasyonun habercileri olarak takdim edilebilir. İran'daki yahut Suudi Arabistan'daki rejimlerin birey haklarının en korkunç ihlalleri sayılabilecek uygulamalarıyla muhtemel Refah iktidarının Türkiye'si ile canlı izlenimler yaratmaya yönelik bağlantılar kurulabilir. Bu yüzden, Arabistan'da kesilen kafanın görüntüleri bitmez tükenmez tekrarlarla Türkiye'ye günlerce seyrettirilebilir.

Bununla birlikte, bu korku senaryolarının veya zihinlere kalıcı izlerini vuran çirkin manzaraların ardındaki amaç ne olursa olsun, ve şu anda herhangi bir partinin olduğu gibi, Refah Partisinin de tek başına iktidara gelme ihtimali ne kadar düşük bulunursa bulunsun, RP'nin kendi dışındaki çeşitlilik unsurlarını nasıl değerlendirdiği hususu çok önemlidir. Bu konuda, ilk ve çok önemli bir eleştiri olarak söylenebilecek şey, RP'nin, yarattığı çağırışlar son derece müphem olan Adil Düzeni temellendiren bir unsur olarak Milli Görüşü, «milletimizin sahip olduğu dünya görüşünü yansıtan bir bütün» şeklinde sunmasıdır. Milli Görüşün, böyle olduğu içindir ki, devlet-millet kaynaşmasını sağlayacağı ileri sürülmektedir.

Gerçi RP, neredeyse liberal bir parti gibi, devleti milletin hizmetinde olan bir ajan olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda kullanıldığı ölçüde, devlet-millet kaynaşmasını sağlama hedefinin yarattığı totaliter çağırışların herhangi bir gerçeklik zemini kalmamaktadır. Bununla birlikte RP ideologları birey, fert, kişi kavramlarına başvurmadan dikkatle kaçınmaktadırlar. Onlar, bu topraklarda yaşayan insanları dinsel inançları bakımından türdeşlik (homogeneity) gösteren bir bütünlük olarak kavramaktadırlar. Milli Görüş de, işte bireysel farklılıklardan izole edilmiş bütünlüğün (halk, millet veya toplum) sahip olduğu dünya görüşünü ve değer ölçülerini içermektedir. Bugüne kadar diğer partilerin başarısız kalmalarının sebebi, onlarla bütünleşmeyen politikalar üretmeleridir. Bundan dolayı, toplumun sahip olduğu dinamikler harekete geçmemiş, sosyal çatışmalar kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu aynı zamanda devlet-millet bütünleşmesini güçleştirmiştir.

RP'nin toplumu bu biçimde görmesinin gerçeğe ne kadar uyduğu hususu bir tarafa, asıl önemli olan, bu görüşün çeşitliliğin diğer unsurları üstünde ne gibi politikalara zemin hazırlayacağıdır. Milli Görüşün kavramsal dokusu güçlü totaliter eğilimleri yansıtmaktadır. RP'de ürkütücü bulunan budur. Ancak bir tür totalitarizmi Cumhuriyetin kuruluşundan beri yaşamış bir ülkenin insanı için bunun bir korku ve ürküntü sebebi olması tuhaftır. Daha önemlisi, Türkiye'de bütün politik hareketlerin eksen olarak kolektiviteleri ve kolektif bir söylemi esas almalarıdır. RP de böyle yapmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Milli Görüşteki totalitarist unsurların ciddiye alınabilecek totaliter eğilimleri yansıtıp yansıtmadığı hususu epey tartışmalıdır.

Bununla birlikte, RP'nin fikri önderlerinin ve İslamcı entellektüellerin sadece RP'nin halkı veya milleti temsil ettiği şeklindeki iddiaları gerçekten totaliter bir nitelik taşımaktadır. Ve çeşitliliğin diğer bütün unsurları açısından kabul edilemez bir nitelik taşımaktadır. Çünkü onlar, bundan hareketle RP'nin devleti halkın temel tercihlerine göre yapılandırmayı

temsil ederken, diğer partilerin halkı devletin ideolojik tercihlerine göre şekillendirmeyi ifade ettiğini ileri sürmektedirler. Ancak böyle bir iddia, RP'nin demokratik mekanizmalarla yönetime gelmesi halinde, programında ifade ettiği ve belirli bir oy/onay alan değerlerinin, aslında halkın bütünü temsil iddiasıyla, Türkiye'de yaşayan bütün insanlara devlet aracılığıyla empoze edilebileceği şeklinde yorumlanmaya son derece elverişlidir. Bu, Türk çeşitliliğinin hayat tarzlarını dini kaynaklı olsun olmasın, RP'ninkinden farklı değerler üstünde kuran bütün unsurları için ciddi bir sorun olarak belirlemektedir. Kuşkusuz, bu yorum abartılı bulunabilir; ama onun her halükarda RP konusunda iyi niyetli olmaktan kaynaklandığı iddia edilemez. Çünkü en abartılı örneklerinde, muhtemel bir RP iktidarının bir tür rövanş mantığıyla devleti, İslamı siyasi ve toplumsal bir proje olarak hayata geçirmekte kullanılabileceği suçlamasını içeren bu tür yorumlar, sözkonusu görüşün tabii bir implikasyonudur. RP'yi demokrasinin geleceği için pek hayırlı bulmayanların dayandıkları argümanların kaynağı da buradadır.

Bununla birlikte, RP'nin demokratik mekanizmalarla yönetime gelip sonra, çeşitliliğin bütün unsurlarına kendi değerlerini total bir hayat tarzı dayatmak için devleti çok uzun süre kullanabileceğine inanmak için fazla bir sebep yoktur. Bunun temel sebebi, böyle bir yola başvurmak isteyen bir partinin, (RP veya herhangi biri), Türkiye gibi, bütün çeşitlilik unsurlarının, artık, devletin bu şekilde kullanılmasından gitgide daha fazla rahatsız olduklarını ve bu tür uygulamalara kolay kolay razı olamayacaklarını hissettirmeye başladıkları bir ülkede, ciddi direnişlerle karşılaşmasının ve başarısızlığa mahkum olmasının kaçınılmaz olmasıdır. Kısaca sebep pratiktir, olgusaldır.

Kaldı ki, Türkiye'de devlet eliyle yürütülen ve kısmen başarıya ulaşan endoktrinizasyon, iç ve dış konjonktürde olağanüstü şartların tarihsel tesadüfler sonunda çakışması sayesinde mümkün olabilmiştir. Nitekim, o şartlar sona erdiğinde, cumhuriyetçi bir örnek-

leştirici ruhun uygulamaları da büyük ölçüde yumuşamış; Türkiye'de yaşayan insanlar uzun bir istibdat döneminin ardından oylarıyla hürriyete doğru yönelmişlerdir. Aynı şekilde, askeri darbe dönemlerinin Latin muadillerine nisbeten kısa sürmesinin bir nedeni, izleyen demokrasi dönemini şekillendirecek veya vesayet altına alacak düzenlemelerin yapıp, gerisinin sivil görünümlü «militer»ruhlara bırakılması ise, diğer bir nedeni, darbecilerin, Türk vatandaşlarının gözünde bu tür bir yönetimin meşruiyetini uzun süre sürdürmelerinin mümkün olmadığını sezmeleridir. Kazım Berzeg'in nefis ifadesiyle, devlet otoritesi karşısında dünyanın belki de başka hiçbir yerinde olmadığı kadar ezik ve çaresiz bırakılmış olan Türk insanı, kendisine uygulanan zor yöntemlerini hiçbir zaman tasvip etmediğini yeri ve zamanı geldiğinde gösterdiği tepkilerle mutlaka ortaya koymaktadır. Bu, 1946 ruhu da olabilir; 1980 rejimine asıl cevabı verdiği 1983 Seçimleri de.

Üstelik, artık yaşanan çeşitlenme süreci içinde, devlet karşısındaki ezikliğini atmış önemli çeşitlilik unsurlarının oluştuğunu gözlemlemek de mümkündür. Sonuç olarak, RP'nin onaylamadığı ve özelde samimi bir biçimde inanan insanları incittiğini, genelde Türk vatandaşları arasındaki husumeti arttırarak bütün herkesin zarar gördüğünü belirttiği uygulamalara, kendi değerlerini dayatmak için başvuracağını gösteren ne çok fazla bir delil vardır; ne de bu tür uygulamaların başarı şansı.

Elbette, RP'nin söyleminde çeşitlilik unsurlarının sadece dinsel çeşitlilik eksenine oturtması ve hayatlarını seküler değerlere göre düzenlere yönelik birşey söylemesi -onları neredeyse yok farz etmesi - Türk(eye) çeşitliliğinin bu tür unsurları bakımından onu güvenilmez kılmaktadır. Yine, uygulanamaz oluşuyla dikkat çeken Adil Düzen Projesinde, girişimcilikle ahlaken iyi hallilik arasında bağlantı kurulması bir çoğunluk zorbalığının önünü açması bakımından tehlikelidir. Aynı şekilde, Anayasa'nın 24. Maddesinde istismara uygun ibarelerin kaldırılmasını isterken,

aynı maddenin içine din ve dince kutsal sayılan şeylerin tahkir ve tezyif edilemeyeceği biçiminde kötüye kullanılmaya elverişli hükümler yerleştirilmesini teklif etmesi, düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanımıyla kendini gösterebilecek çeşitlilik unsurları açısından hiç de hoş bir durum teşkil etmemektedir. Son olarak, dinlere ve inançlara saygılı olduğu vurgulanırken, Alevilere sanki Sünnilerle aralarında hiçbir farklılık yokmuş gibi davranması ve en önemlisi siyonizm karşıtlığını, bu toprakların geleneksel İslamına bütünüyle yabancı bir şekilde anti-semitizme, asla tasvip edilemeyecek bir Yahudi düşmanlığına vardırması Türk çeşitliliğinin diğer unsurları açısından RP'yi yeterince dürüst, dolayısıyla güvenilir kılmayan etkenlerdir.

Sonuç: Çeşitliliğin Mesajına Kulak Verelim Yeter...

Bu yazıda, bir liberal olarak, liberalizmin değerler örgüsünde benzersiz bir önem taşıyan bir kavramı-olguyu Türkiye realitesiyle doğrudan ilişkilendirmeyi denedim. Dikkat edilirse, yazı boyunca özgürlük, bireysellik, özerklik, hoşgörü, adalet, hukuk devleti gibi kavramlara başvurmadım. Bunun bir sebebi, çeşitliliğin bizi bu kavramlara direkt olarak götürecek ender kavramlardan biri olması ise; diğer bir sebebi, çeşitliliğin değerinden tutkuyla söz edenlerin ve onun karşısında adeta cezbeyle kapılırcasına heyecan duyanların bile, çeşitlilik olgusunu gerçekte ne ise olarak anlamakta veya kabul etmekte zorlanmalarıdır. Kuşkusuz, çeşitlilik belki de en heyecan verici olgudur; çünkü biz, insan olarak sonsuz potansiyelimizin nerelere varabileceğini ancak farklı farklı insanlar aracılığıyla kendini dışa vuran çeşitlilik sayesinde anlarız: Yüz metreyi 9.66'da koşan bir atlet, sözcüklerin büyüklü çağrışımlarını yakalayan bir şair, bedende gizlenmiş estetiği keşfeden bir dansçı, hayal gücünün sonsuzluğunu zekâsıyla birleştiren bir yaratıcı, «self-made man» bir girişimci... Bunlar, çeşitliliğin, bizi türümüzün eşsizliğine ve muhteşem kapasitesine inandıran örnekleri olarak belirir. Fakat çeşitliliğin yüzü o kadar çeşitlidir ki. Hiçbir değer tanımayan nihilist-

ler, kolektif bir ruhu temsil ettikleri inancıyla kitlesel cinayetler işleyenler ve buna soylu bir maske giydirenler, türünden öğrenen münzeviler ve müntehirler çeşitliliğin; ahlak felsefesinin, edebiyatın, sanatın, hukukun, kriminolojinin, psikolojinin vb. farklı biçimlerde ve değişik bakış açılarıyla ele aldığı, soruşturup sorguladığı, kısaca "insanlık durumu" denilen, sonsuz parçalardan müteşekkil yüzünü oluşturur. Elbette içine doğduğu yahut birey açısından değiştirilmesi imkansız -yani seçilmedi- bir veri olduğu halde, kolektif hafızada yüzyılların tortusunu taşıdığı için insanları ayırışmaya, şiddetli çatışmalara götüren çeşitlilik tezahürleri de sözkonusudur: Beyaz bir toplumda siyah olmak, Hristiyan veya Müslümanların çoğunluk oluşturduğu bir toplumda Yahudi olmak, veya daha spesifik ayrımları yansıtmak - Katolikler arasında bir Protestan, Sünniler arasında bir Alevi olmak yahut tersi. Tabii, bu arada sabahları bir TV kanalından kendisine Kürtçe "Günaydın" denilmesinden ayrı bir devlete uzanan talepleri ortaya çıkaran türden çeşitliliklerin varolduğu da gözardı edilmemelidir.

Türkiye, kamusal alanda büyük etik ve politik sorunlar yaratacak çeşitlilik türlerinin artık neredeyse hepsine rastlanabildiği bir ülke. RP'nin yükselişini de işte bu çerçevede değerlendirmeli, RP'nin büyümesinin sınırlarını büyük ölçüde bu olguda aramalıyız. Türkiye'yi anlamak için Türk(ie) çeşitliliğinin bütün tezahürlerini anlamaya çalışmalıyız ve çeşitlilik unsurlarını birbirine yabancılaştıran ve onları düşman eden asıl faktörü doğru teşhis etmeliyiz. Kısaca çeşitliliğin mesajına kulak vermeliyiz. Bunu yaptığımızda, onun bize, devletin ideoloji, inanç ve hayat tarzı empoze etmek için kullanıldığı veyahut ona bu tür bir misyon yüklendiği her yerde etkileri gelecek kuşaklara kadar yayılan korkunç felaketler yaşandığını söylediğini duyacağız. Sanıyorum, Refah Partisi'ni yönetenler ve yönlendirenler de Türk(ie) çeşitliliğinin doğal ve eşit saygıyı hak eden tezahürleri olarak, bu mesaja kulak verecekler ve onun gereklerini yerine getirme basiretini göstereceklerdir. ■